

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.232:620.9

С. Білоцький, канд. юрид. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОГЛЯДУ НА ЕНЕРГЕТИКУ В РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Досліджено новий підхід до енергетики в межах сучасного міжнародного права, який базується на концепції сталого розвитку, ощадливому підході до енергетичних ресурсів, використанні відновлюваних джерел енергії та енергоефективності. Встановлено, що регулювання в рамках цього комплексу норм здійснюється за допомогою міжнародних актів рекомендаційного та юридично обов'язкового характеру. Коло його учасників є ширшим за суб'єктів міжнародного права і включає ряд дестинаторів міжнародного права, таких, як міжнародні неурядові організації та транснаціональні корпорації.

Ключові слова: енергетика в міжнародному праві, міжнародне право навколишнього середовища, сталий розвиток, екологічно орієнтована енергетика.

У правовому полі енергетики екологічний аспект відносно новий, але за своїми масштабами він швидко вийшов за рамки безпосередньо природоохоронних аспектів при веденні гірничих робіт. Як показує сучасний світовий правовий досвід, в спектрі нормативного регулювання енергетики екологічний напрям займає одне з пріоритетних місць. Визначальний вектор розвитку сучасного регулювання енергетичної сфери – в руслі принципів і підходів, що склалися в міжнародному екологічному праві. Йдеться, зокрема, про принцип обережності, про сприяння підвищенню рівня інформованості населення про вплив на навколишнє середовище енергетичних систем, про заохочення відкритої оцінки на ранній стадії і до прийняття рішень, про подальший моніторинг впливу на навколишнє середовище значних з екологічної точки зору енергетичних інвестиційних проєктів, а також про сприяння в міжнародному плані підвищенню рівня інформованості та обміну інформацією про відповідні екологічні програми і стандарти сторін і реалізації цих програм і стандартів, що своєю чергою об'єднуються в концепції сталого розвитку [1, с. 587].

У ХХІ столітті "екологічний вимір в енергетичній сфері" на національному та на міжнародному рівні виходить на пріоритетне місце [2, с. 70]. Якщо не буде знижено негативний вплив енергетики на природне середовище, створюється загроза виживанню майбутніх поколінь. Тому енергетика безпосередньо впливає на проблему сталого розвитку [3]. При цьому не дивно, що в рамках міжнародно-правових актів безпосередньо спрямованих на екологічні аспекти енергетики прямо згадується, що їхні цілі співпадають з досягненням цілей сталого розвитку: "сприяння політиці в галузі енергоефективності, відповідної сталому розвитку" (ст. 1 Протоколу про енергоефективність до ДЕХ). При цьому усі сторони ПЕЕСЕА усвідомили важливість сталого розвитку, і більшість з них розробляє стратегії для досягнення цієї мети. В інших документах відзначається, що "чітка і цілеспрямована політика в галузі енергоефективності необхідна для створення стійкого розвитку в індустріальному світі" [4] (Орхуська конференція міністрів ЄЕК ООН Заява "Основні напрямки енергозбереження в Європі", 1998)

Проте не дивлячись на важливість енергетики для сталого розвитку, навколишнього середовища і самого виживання людства не всі концептуальні документи в цих сферах приділяли їй достатню увагу. Не згадано її загалом в Стокгольмських принципах і принципах Ріо, "Порядок денний на ХХІ століття" (1992) також не виділив для енергетики окремої глави. Проте вже РКЗК (1992 р.), Кіотський протокол (1997), ДЕХ і Проткол про енергоефективність (1994) визначили чільне місце енергетики серед механізмів підтримання сталого

розвитку, захисту навколишнього середовища і протидії змінам клімату.

Варто зазначити, що хоч енергетичний сектор прямо не згадувався в Стокгольмській декларації (1972), але кілька її пунктів є пов'язаними з виробництвом та використанням енергії. Принцип 5 документа заявляє, що "непоновлювані ресурси Землі повинні бути використані таким чином, щоб був захист від небезпеки їх подальшого виснаження і забезпечено, щоб вигоди від такого використання були загальними для всього людства" [5]. Це передвіщає (але ще не вирішує) дилему стійкості щодо використання непоновлюваних ресурсів між поколіннями в рамках елементу справедливості сталого розвитку. Крім того, принцип 6 Декларації говорить про екологічні наслідки: "Скидання... речовин ... в таких кількостях або концентраціях, що перевищує здатність навколишнього середовища до їх знешкодження... має бути зупинено з метою забезпечення унеможливлення, незворотного пошкодження екосистем". Це було перші ознаки концепції критичного навантаження і принципу обережності, які стали ключовими проблемами в екологічних аспектах сталого розвитку.

П'ятнадцять років потому (1987), у доповіді "Наше спільне майбутнє" Всесвітньої комісії з навколишнього середовища і розвитку описано сталий розвиток "як процес зміни, в якому експлуатація ресурсів, напрямок інвестицій, орієнтація технологічного розвитку та інституційні зміни знаходяться в гармонії та підвищують поточний і майбутній потенціал для задоволення людських потреб і устремлінь" [6]. В рамках доповіді Комісія описує проблеми в області досягнення цих цілей і визнає важливість енергетики у рамках сталого розвитку, присвятивши одну з шести глав цьому виклику. Виходячи з того, що розвиток сильно залежить від довгострокової доступності енергії "в зростаючих кількостях з джерел, які надійні, безпечні та екологічно чисті" [6, с. 168], Комісія визначає чотири елементи стійкості для використання енергії: достатнє зростання поставок для задоволення потреб людини, заходи енергоефективності та енергозбереження, проблеми охорони здоров'я та охорони навколишнього середовища (на всіх рівнях, від біосфери до місцевого рівня). Після дослідження ресурсів, економічних, екологічних аспектів та аспектів безпеки викопного палива, ядерної енергії, деревного палива та інших ВДЕ, і беручи до уваги питання енергоефективності та енергозбереження, Комісія робить висновок, що "шлях до екологічно безпечної і економічно життєздатної енергії, яка підтримуватиме прогрес людства в далекому майбутньому, очевидно, є імперативом" [6, с. 202].

У 1992 р. за результатом Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку було прийнято глобальну програму під назвою Порядок денний 21 і Декла-

рація Ріо з навколишнього середовища і розвитку [7]. Обидва документи визначити дії, що виконуються для досягнення цілей сталого розвитку, хоча жоден не згадує енергетичні питання в окремому пункті. Вони знов виступають супутніми елементами. Так, принцип 5 Декларації Ріо стверджує, що викоринення злиднів є необхідною умовою сталого розвитку та що надання енергетичних послуг є необхідною умовою для викоринення злиднів. Принцип 8 закликає до ліквідації "нестійких моделей виробництва та споживання", що має чіткі наслідки для виробництва і використання енергії в розвинених країнах з високою енергоємністю і в енергетично бідних країнах, що розвиваються. Нарешті, принцип 15 передбачає широке застосування обачного підходу, який часто згадується в контексті зміни клімату, де викиди діоксиду вуглецю (CO₂) від викопних видів палива вважаються можливою причиною потенційно серйозної або незворотної шкоди навколишньому середовищу.

Саміт тисячоліття у 2000 р. підтвердив, що прогрес у досягненні сталого розвитку та викоринення бідності має найвищий пріоритет для всієї світової спільноти. Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ) [8], що впливають з угод та резолюцій відповідних конференцій ООН, прийнятих в пост-Ріо роки, є досить амбітними. Деякі цілі тільки частково пов'язана з наданням та використанням енергії – наприклад, цілі 4, 5 і 6 з акцентом на проблеми зі здоров'ям людини. Інші цілі мають важливі непрямі наслідки для розвитку енергетики: доступ до електроенергії може сприяти загальній початковій освіті (Ціль 2) у багатьох регіонах світу. Поліпшення наявності та доступності комерційної енергії для приготування їжі призведе до різкого скорочення часу і зусиль жінок, що потрібно витратити на збір дров, і тим самим має сприяти забезпеченню гендерної рівності та розширенню прав і можливостей жінок (Ціль 3). На макрорівні Ціль 7 закликає до інтеграції принципів сталого розвитку в національні стратегії, з використанням, зокрема, завдань енергоємності та скорочення викидів CO₂ на душу населення, в якості індикаторів для вимірювання прогресу. Існують широкі можливості для досягнення прогресу з цієї цілі, і багато економістів припускають, що усунення порочних субсидій, що спотворюють енергетичний сектор в багатьох країнах буде вірним початком. Як не дивно, деякі заходи, пов'язані з енергетикою, спрямовані на боротьбу з убогістю можуть мати негативні наслідки для показників стійкості, пов'язаних з енергоємністю або викидами в короткостроковій перспективі. Так, наприклад, забезпечення електроенергією для сприяння освіті, підвищення індустріалізації та урбанізації, призведе до збільшення споживання енергії на одиницю валового внутрішнього продукту, а заміна на дрова комерційного викопного палива призведе до збільшення викидів CO₂ на душу населення. Однак, як тільки інвестиції в інфраструктуру та людський капітал (освіту, гендерну рівність) почнуть давати прибуток, показники енергоємності та емісії вуглецю повинні також покращитися [9, с. 4]. Ефективне ціноутворення і державно-приватні партнерства також повинні бути основними характеристиками будь-якої майбутньої програми доступу енергії.

Всесвітній саміт зі сталого розвитку (ВССР), який відбулася в Йоганнесбурзі в 2002 р. визнав, що незважаючи на деякий досягнутий прогрес, основні проблеми все ще необхідно подолати, щоб реалізувати бачення сталого розвитку. У пункті 18 Йоганнесбурзької декларації зі сталого розвитку перераховано енергію серед "істотних" потреб і пропонується покращення задоволення швидко зростаючого "доступу до таких основних вимог, як чиста вода, санітарія, адекватне житло, енер-

гія, охорона здоров'я, продовольча безпека та охорона біологічного різноманіття" [10, с. 3]. Пункт 9 Плану виконання рішень ВССР напряму пов'язує доступ до надійних і недорогих енергетичних послуг та сприяння цілям розвитку тисячоліття (ЦРТ) в цілому і викоринення злиднів, зокрема. Дії для цього знаходяться в діапазоні від поліпшення доступу до сучасних технологій використання біомаси та заохочення використання більш чистих видів викопних палива, до розвитку національних енергетичних політик і нормативно-правової бази та підвищення міжнародної фінансової і технічної допомоги.

На регіональному рівні ці ідеї також знаходять свою активну підтримку. Позиція ЄС в цьому напрямку є позитивною та загально відомою, і докладніше буде розглянута нижче. На інших континентах ситуація є наступною. В Африці на нараді міністрів щодо сталого енергетичного розвитку, що відбулася 2004 р. в Найробі було прийнято Декларацію з ВДЕ в Африці, яка передбачає, зокрема, шляхом стимулювання сталого виробництва біомаси та її ефективного використання у всіх секторах та підвищення рівня розвитку поновлюваних джерел енергії, як спосіб створення можливостей для успішної реалізації Конвенції ООН по боротьбі з опустелюванням і сприяння сталому розвитку в Африці. В рамках Американського континенту також іде активна спільна реалізація ідей сталого розвитку в контексті енергетичної діяльності. Так, на IV Саміті Америк (2005) рекомендувалося "виступати за дослідження, розробку і застосування відновлюваних і ефективних джерел енергії та розгортання технології для чистих і більш ефективних джерел енергії, в тому числі, тих, які сприятимуть інтенсивному використанню робочої сили, що, разом з просуванням сталого розвитку і вирішенням проблеми зміни клімату, дозволить скорочення бідності" [11, п. 33]. В рамках ОАД в 2007 р. було ухвалено спеціальну декларацію "Енергія для сталого розвитку", в якій відзначено потребу "переходу до моделі сталого розвитку, заснованого на створенні та ефективному використанні відновлюваних джерел енергії і збалансованих моделей споживання, що вимагає здійснення комплексу прогресивних заходів і, в цьому контексті, що важливо, сприяння, за допомогою використання більш чистих та інноваційних технологій, кращому використанню викопних видів палива по відношенню до навколишнього середовища, враховуючи їх переважаючу роль в енергетичній матриці" [12, с. 1-6], і далі "використання всіх видів енергії, які знаходяться в гармонії з життям і природою, зберігаючи повітря, води і землі.... відповідно до соціальної та екологічної чутливості". Як бачимо в цьому контексті майже було викладено завдання концепції ЕОЕ. А загалом, у Міжамериканській Програмі зі сталого розвитку (2006–2009) [13] згадується, серед областей діяльності, розробка програм для просування відновлюваних джерел енергії та енергоефективності.

Як бачимо як такий сталий розвиток закріплюється, як правова категорія переважно в документах "м'якого права". Саме в них і містяться вище згадані визначення цього явища. В той же час, в цілому ряді міжнародних договорів є посилення на виконання завдань сталого розвитку. Варто згадати, окрім конвенцій з міжнародного екологічного права (РКЗК ООН, Конвенція про біологічне різноманіття, Конвенція по боротьбі з спустелюванням у тих країнах, які відчувають серйозну посуху та / або спустелювання, особливо в Африці (1994), Протокол щодо подальшого скорочення викидів сірки (1994) і т.п.), міжнародного річкового права (Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай (Конвенція про охорону ріки Дунай, 1994), також установчі договори ЄС. Так, Лісабонський договір

(2007) додав більше норм щодо співвідношення захисту навколишнього середовища і сталого розвитку. В рамках ст. 11 передбачено, що охорона навколишнього середовища має бути імплементована в усю політику і діяльність ЄС, "особливо з метою сприяння сталому розвитку". Загалом проблематика сталого розвитку зараз займає чільне місце в рамках основ ЄС на сучасному етапі. Вже в преамбулі ДЄС передбачено, що Союз має "сприяти економічному та соціальному прогресу своїх народів з урахуванням принципу сталого розвитку", а в контексті внутрішнього ринку, встановлено, що він має "забезпечити сталий розвиток Європи на основі збалансованого економічного зростання і стабільності цін, наявність високого ступеня конкурентної соціальної ринкової економіки, яка прагне до повної зайнятості і соціальному прогресу, а також високий рівень охорони і поліпшення якості навколишнього середовища. Він сприяє науково-технічному прогресу і серед засадничих цілей ЄС.... та стійкому розвитку планети" (ст. 2). В рамках відносин з третіми країнами, передбачено, що в своїй зовнішньополітичній діяльності ЄС має "сприяти виробленню міжнародних заходів щодо збереження та поліпшення якості навколишнього середовища і надійному управлінню світовими природними ресурсами для того, щоб забезпечити сталий розвиток" (ст. 21 п. 2 ДЄС). Все це дозволяє ряду авторів визнати існування в ЄС "еко-соціальної ринкової економіки", яка базується на поєднанні економічної ефективності, соціальної справедливості та ресурсно-екологічної збалансованості [14, с. 385]. Акти вторинного права ЄС також згадують сталий розвиток відносно енергетичних потреб, зокрема в рамках Водної рамкової директиви. Нажаль ЄС не розтлумачив в своїх договорах, що він вкладає в зміст цього явища, зважаючи на значні розбіжності в його розумінні в доктрині, і відсутність визначення цього терміну в позитивному міжнародному праві. Варто вказати, що цілий ряд держав ухвалили національні акти присвячені реалізації цієї концепції на національному і наднаціональному рівнях: Росія [15], Україна [16], Німеччина, ЄС [17] і т.п. При цьому сталий розвиток прийматиме нескінченну різноманітність форм в національних юрисдикціях по всьому світу, а правові підходи будуть культурно і локально відмінними. Досить часто серед завдань цих концепцій містяться і енергетичні цілі, зокрема, ЄС ставив за мету відмовитися від субсидування виробництва і споживання викопного палива до 2010 р. (п. 10).

Нажалі часто дослідники обмежують екологічну складову енергетики переважно екологічно сприятливим поводженням з традиційними (вуглецевими) джерелами енергії. Так, А.В. Яковенко включає до неї екологічне забезпечення розробки і здійснення проекту та участь населення у підготовці та прийнятті рішень з енергетичних проектів; захист навколишнього середовища при експлуатації об'єкта; поводження з відходами; транспортування вуглеводнів і ін. [18, с. 895]. Звичайно ж це дуже важливий аспект, але ж цим не обмежується екологічна складова енергетики. Саме по собі узгодження енергетичної та екологічної політики держав за своїм масштабом являє собою одну з найбільш серйозних і складних проблем, що стоять перед світовим співтовариством і міжнародним правом. Причому важливим елементом механізму збалансованого вирішення екологічних, соціальних та економічних питань, в тому числі забезпечення енергетичної безпеки, може стати концепція сталого розвитку [19, с. 197]. Нажаль, в Доповіді Генерального секретаря ООН "Енергетика і транспорт" (2003) зазначалося, що нинішній стан і розвиток енергетики являють собою одну з найбільш "важковирішуваних дилем сталого розвитку" [20]. Сучасна модель

забезпечення енергетичної безпеки, коли основою для задоволення енергетичних потреб світового співтовариства служать непоновлювані природні ресурси, навряд чи узгоджується з цією концепцією.

Пропонуємо авторську концепцію існування екологічно орієнтованої енергетики, що об'єднує разом застосування відновлюваних джерел енергії, енергоефективність, чисте застосування традиційних енергетичних ресурсів (вуглецевих і урану), науково-технічну співпрацю щодо отримання нових, чистих і безпечних джерел енергії (наприклад, стійкий термоядерний синтез) і т.п. Це дозволить одночасно знизити рівень залежності світового співтовариства від вуглеводнів, диверсифікувати джерела отримання енергії, а також послабити негативний вплив енергетичного сектора на навколишнє середовище. На це було вказано і в підсумковому рішенні Самміту G-8 у Санкт-Петербурзі "Глобальна енергетична безпека" (2006): "масштабне використання відновлюваних джерел енергії внесе істотний внесок у забезпечення споживачів енергією на довгострокову перспективу, не супроводжуючись при цьому негативним впливом на клімат" [21, с. 6]. Як зазначив А. Кісс, концепція є абстрактним творенням людського розуму, що не має матеріального змісту [22, с. 15]. В той же час ця концепція базується на певних правових принципах. Тому, запропонована концепція екологічно орієнтованої енергетики (ЕОЕ) має дві складові: з одного боку вона реалізується у площині міжнародних відносин, як один з елементів сталого розвитку, а саме його елементу – "сталого енергетики", а з іншого – має міжнародно-правову реалізацію через цілу низку міжнародно-правових актів спрямованих на досягнення її цілей в рамках координації діяльності держав, міжнародних організацій і інших дестинаторів міжнародного права.

У сфері міжнародно-правового регулювання питань енергетики використовують різну термінологію, під якою розуміють той чи інший аспект ЕОЕ або її в цілому: "екологічна політика" (Угода між Канадою та Чилі про екологічний співпрацю (Canada-Chile Agreement on Environmental Cooperation, 1997), "екологічно чиста енергія" (меморандум про взаєморозуміння між Міністерством енергетики США та ініціативи з ВДЕ Масдар, Абу-Дабі щодо сприяння співробітництву в чистих і стійких енергетичних технологіях (2010), (Меморандум США-Колумбія про взаєморозуміння з розвитку співпраці з відновлюваної та екологічно чистої енергії, 2008), "екологічно чиста енергетика" (Меморандум про взаєморозуміння між Урядом Російської Федерації та Урядом Королівства Іспанія про співробітництво у галузі енергетики (3 берез. 2009) [23], "екологічно стійкі джерела енергії" (меморандум про взаєморозуміння США-Ізраїль щодо співпраці по ВДЕ і стійкій енергетиці (2008), "нетрадиційних джерел енергії" (Меморандум про взаєморозуміння Індія-Таїланд щодо поліпшення співпраці в галузі ВДЕ, 2007), "екологічно чисті енергетичні технології" (Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством енергетики та природних ресурсів Турецької Республіки та Міністерством охорони навколишнього середовища, енергетики та зміни клімату Грецької Республіки про співробітництво в галузі енергетики (2010), "екологічно чистим і стійким джерелам енергії" (Меморандум про подальший розвиток співробітництва між Національним центром ВДЕ Китаю (CNREC) і Датським енергетичним агентством, 2012) [24], "нетрадиційні потенційні джерела енергії" та "альтернативні, нові та відновлювані джерела енергії" IV Ломейська конвенція ЄСп-АКТ, 1990), "не забруднюючі джерела енергії" (резолюція Спільної парламентської асамблеї ЄС-АКТ про проблеми енергетики в державах АКТ (2006) [25], "blue

енерг" (Думка Комітету регіонів ЄС "Блакитне зростання: можливості для морського стійкого зростання", 2013) "чиста і ефективна енергія" (Меморандум про взаєморозуміння США-Китай з зміцнення співпраці в області зміни клімату, енергетики і навколишнього середовища, 2009) [26]. В останньому випадку було дано характерне розуміння цього терміну сторонами: "чиста енергія" використовується в цій статті в найширшому сенсі, щоб охопити всі підходи, що дозволяють скоротити викиди CO₂ в порівнянні з звичайною практикою в виробництві електроенергії і використання енергії. Тому включає питання енергоефективності, а також застосування не викопних джерел енергії [27, с. 5].

У доктрині міжнародного права кажуть про "екологічну складову енергетичної політики" [28], "екологічний вимір надкористування" [29, с. 2], "чиста енергетика" – перехід до безпечної, з точки зору екології, моделі енергоспоживання [30, с. 20].

Щодо частини "орієнтована", в визначенні ЕОЕ, то наприклад, органи ЄС використовують термін "екологічно орієнтоване" (environmentally orientated) сільське господарство, по відношенню до того, яке має менший за звичайне вплив на навколишнє середовище [31]. ОЕСР пропонує включити енергетичний сектор в процеси екологічно-орієнтованого зростання з чітким усвідомленням національних пріоритетів [32, с. 3]. В рамках рішень Конференцій ООН зі сталого розвитку (Йохансбург, 2002 і Ріо + 20, 2012) неодноразово звертали увагу на потребу застосування "інструментів та програм, орієнтованих на екологічно безпечний розвиток" [33, с. 62]. У доктрині, С. 3. Життєві відзначив роль принципу забруднювач платить в енергетичній сфері, який сприяє формуванню "екологічної енергетики і розвитку промисловості" [34, с. 25].

Вперше про зв'язок сталого розвитку і енергетики в рамках міжнародного права було згадано в рамках Договору до енергетичної хартії (1994), де відзначалося що сторони з метою досягнення сталого розвитку прагнуть звести до мінімуму економічно ефективним чином шкідливих впливів на навколишнє середовище, в рамках операцій енергетичного циклу (ст. 19). Як бачимо, тут змальовано певний пріоритет економічних побоювань з приводу екологічних проблем, що навряд чи відповідає мінімальним стандартам стійкого розвитку. В подальшому, діяльність втілювалася в прийнятих секторальних рекомендаційні актах в сфері стійко енергетики: наприклад, Рекомендація Форуму ЕСКАТО № 6 "Висновки та рекомендації щодо подальших дій з організації споживачів для сприяння сталому розвитку та сталій енергетиці" (1999) [35, с. 239]. Остаточна енергетика в якості одного з п'яти ключових напрямків сталого розвитку, була визначена в рамках Йоганнесбургського плану виконання рішень, ухваленого на Всесвітній зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку в 2002 р. Цей план серед іншого містив заклик до здійснення таких дій: розширити доступ до надійних, доступних з фінансової точки зору, економічно життєздатних, соціально прийнятних і екологічно чистих енергетичних служб (п. 9а); визнати, що енергетичні служби роблять позитивний вплив на викорінення злиднів і сприяють підвищенню рівня життя (п. 9г); розробляти і поширювати альтернативні технології використання джерел енергії з метою збільшення у виробництві та споживанні енергії частки відновлюваних джерел енергії та невідкладно збільшити в глобальному масштабі частку ВДЕ (п. 20с); диверсифікувати джерела енергопостачання шляхом розробки передових, більш екологічно чистих, недорогих і економічно ефективних енерготехнологій (п. 20е); поєднувати різні енергетичні технології, вклю-

чаючи передові і чисті технології використання викопного палива, з метою задоволення зростаючих потреб у енергозабезпеченні (п. 20р); прискорити розробку, поширення і застосування доступних і більш чистих технологій підвищення ефективності енергокористування та енергозбереження (п. 20і); вжити заходів, у відповідних випадках, до поступового скасування субсидій в даній області, що перешкоджають сталому розвитку (п. 20q) [36]. Окреме засідання спеціального органу ООН, що координує співпрацю в напрямку реалізації сталого розвитку – Комісії зі сталого розвитку – № 9, у 2001 р. було спеціально присвячено проблемам енергетики [37]. Зокрема, там зміни в використанні енергетики відзначалися, як один з засобів вирішення екологічних проблем та викорінення бідності. Варто зазначити, що в сфері енергетики концепція сталого розвитку не вимагає, щоб держави відмовилися від викопного палива, або до компромісу в сьогоднішній енергетичній безпеці з причин зміни клімату. Зокрема, в рамках Підсумкового документу Конференції ООН зі сталого розвитку Ріо+20 "Майбутнє, якого ми хочемо" (2012) вказувалося лише на потребу "використання безпечніших в екологічному відношенні технологій викопного палива та стале використання традиційних енергоресурсів" з одночасним сприянням розвитку ВДЕ, енергоефективності, скорочення викидів і т. п. (п. 127) [38, с. 30]. Тим не менш, він вимагає враховувати в економіці, використанні ресурсів соціальні і екологічні міркування. При цьому вона також сприяє протидії змінам клімату, чітко вимагають скорочення викидів парникових газів, сприяючи заміні, наприклад, таких, що дають значні викиди CO₂ електростанцій на вугіллі, на менш шкідливі на природному газі. Крім того, в рамках Конференції "Ріо + 20" було розроблено ініціативи для "Стійкої енергетики для всіх". Їх було включено в підсумковий документ Конференції, а саме: забезпечення загального доступу до сучасних енергетичних послуг, дворазове підвищення ефективності світового споживання енергії і подвоєння частки відновлюваних джерел енергії в світовому енергобалансі [39, с. 2].

У підсумку можна виділити наступні ключові принципи енергетичної політики, висвітлені в міжнародних актах пов'язаних з сталою енергетикою: використання енергії має бути екологічно стійким; викиди парникових газів повинні бути скорочені; технології відновлюваної енергетики варто заохочувати з метою адекватного представлення в енергетичному балансі; повинні здійснюватися національні програми енергоефективності; ринкові диспропорції і порочні субсидії, які перешкоджають сталому енергетичному ринку, повинні бути скасовані (наприклад, на використання викопного пального); національні енергетичні ринки повинні функціонувати таким чином, щоб сприяти сталому розвитку та розширенню мережі кращого доступу до електроенергії; повинна забезпечуватися передача відповідних енергетичних технологій країнам, що розвиваються; має забезпечуватися розвиток ВДЕ, як засіб вирішення проблеми "енергетичної бідності"; використання енергетики не має загрожувати продовольчій безпеці; доступ громадськості до інформації при реалізації енергетичних проектів, пов'язаної з екологічними аспектами; проведення ОВНС; наявність відповідальності за транскордонну еколого-енергетичну шкоду; участь "державних" і "недержавних" суб'єктів (дестинаторів міжнародного права) у реалізації сталої енергетики; забезпечення технологічної, енергетичної і політичної безпеки постачань енергетичних матеріалів з врахуванням інтересів всіх учасників процесу.

Список використаних джерел

1. Салыгин В. И. Международный институт энергетической политики и дипломатии МГИМО (У) МИД России: научно-исследовательская деятельность в области международно-правового регулирования энергетического сотрудничества / В. И. Салыгин, Е. Е. Вылегжанина, С. С. Селиверстов // Энергетика и право. – М.: Изд. "Юрист", 2008. – С. 585–597.
2. Гудков И. В. Актуальные проблемы правового регулирования энергетических отношений / И. В. Гудков, П. Г. Лахно // Энергетика и право. – М.: Изд. "Юрист", 2008. – С. 69–150.
3. Лахно П. Г. На пути к устойчивому развитию России / П. Г. Лахно // Экология и энергетика. – 2007. – № 40.
4. ECE/CEP/47/Add.1. Европейская экономическая комиссия ООН. Комитет по экологической политике. Четвертая Конференция министров "Окружающая среда для Европы", Орхус, Дания, 23–25 июня 1998 года. Основные направления энергосбережения в Европе. Добавление. Предложение по заявлению о политике в области энергосбережения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unepce.org/fileadmin/DAM/env/documents/2000/cep/cep.47.add.1.r.pdf>.
5. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды. Принята Конференцией Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 1972 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml.
6. World Commission on Environment and Development. Our common future (Report of the World Commission on Environment and Development). – New York : Oxford University Press, 1987. – 343 p.
7. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml.
8. United Nations Millennium Declaration (Resolution 2, session 55, 8 September 2000). – New York : UN General Assembly.
9. Toth F. L. Energy for Development: A Key to Long-Term Sustainability / F. L. Toth, M. L. Videla // Energy for Development Resources, Technologies, Environment. – Dordrecht ; Heidelberg ; New York ; London : Springer, 2012. – P. 1–25.
10. Report of the World Summit on Sustainable Development (A/CONF.199/20). – New York : UN, 2002. – 43 p.
11. Fourth Summit Of The Americas. Plan Of Action "Creating Jobs to Fight Poverty and Strengthen Democratic Governance". Mar Del Plata, Argentina – November 5, 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.summit-americas.org/iv_summit/iv_summit_poa_en.pdf.
12. AG/DEC. 52 (XXXVII-O/07). Declaration Of Panama: Energy For Sustainable Development (Adopted at the fourth plenary session, held on June 5, 2007) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://scm.oas.org/doc_public/ENGLISH/HIST_07/AG03738E14.doc. – P. 1-6.
13. Organization of American States. Inter-American Council for Integral Development (CIDI). Inter-American Program For Sustainable Development (2006–2009) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oas.org/dsd/Documents/PIDSEng.pdf>.
14. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталій розвиток / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К.: МАУП, 2006. – 492 с.
15. Концепция перехода Российской Федерации к устойчивому развитию : Указ Президента Российской Федерации от 1 апреля 1996 г. № 440 // СЗ РФ. – 1996. – № 15. – Ст. 1572.
16. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів : Постанова Верховної Ради України (1999) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>
17. Communication from the Commission A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development (Commission's proposal to the Gothenburg European Council) / COM/2001/0264 final* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52001DC0264:EN:HTML>.
18. Международное право : учеб. для бакалавров / под ред. А. Н. Вылегжанина. – М.: Юрайт, 2012. – 904 с.
19. Симонян А. С. Проблемы обеспечения международной энергетической безопасности в контексте устойчивого развития / А. С. Симонян // Актуальные проблемы современного международного права : материалы ежегод. межвуз. науч.-практ. конф., Москва, 9–10 апр. 2010 г. – М.: РУДН, 2011. – Ч. 2. – С. 195–200.
20. Док. ООН. E/CN.17/2001/PC/20. Доклад Генерального секретаря ООН "Энергетика и транспорт". Организационная сессия 30 апреля – 2 мая 2001 // Док. ООН. E/CN.17/2001/PC/20.
21. Декларация "Глобальная энергетическая безопасность", принятая "Группой восьми". Санкт-Петербург, 16 июля 2006 г. – СПб., 2006. – 8 с.
22. Kiss A. Public Lectures on International Environmental Law / A. Kiss // The Law of Energy for Sustainable Development / edited by A. J. Bradbrook, R. Lyster, R. L. Ottinger, Wang Xi. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – P. 6–35.
23. Меморандум о взаимопонимании между Правительством Российской Федерации и Правительством Королевства Испания о сотрудничестве в области энергетики (3 марта 2009 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_155183.html
24. Memorandum of understanding between National Energy Administration, the People's Republic of China and Ministry of Climate, Energy and Building, the Kingdom of Denmark establishing a China -Denmark renewable energy partnership [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ens.dk/sites/ens.dk/files/politik/vedvarende-energisamarbejde-kina/samarbejdsaftaler-mellem-danmark-kina-paa-klima-energi/NEA_China-Denmark_MoU_FINAL_June12.pdf.
25. Joint Parliamentary Assembly of the Partnership Agreement concluded between the Members of the African, Caribbean and Pacific Group of States, of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part – Resolution on the problematics of energy in the ACP countries (ACP-EU 3765/06/fin.) // OJ. – 2006. – С. 307. – P. 22–27.
26. Memorandum of Understanding to Enhance Cooperation on Climate Change, Energy and the Environment between the Government of the United States of America and the Government of the People's Republic of China [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2009/july/126592.htm>
27. Lieberthal K. G. U.S.-China Clean energy Cooperation: the road ahead. SEPTEMBER 2009. Policy Brief 09-05. / K. G. Lieberthal [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2009/9/us%20china%20energy%20cooperati%20lieberthal/09_us_china_energy_cooperation_lieberthal.pdf.
28. Вылегжанина Е.Е. Экологическая составляющая энергетической политики ЕС: правовые аспекты / Е.Е. Вылегжанина, Малеев Ю.Н., Blackmans S. и др.; Ред. совет: М.Л. Энтин и др. // Отношения Россия-ЕС на пороге перемен. – М.: Аксиом, 2009. – С. 340–352.
29. Вылегжанина Е.Е. Экологический ракурс недропользования: обобщение международно-правового опыта / Е.Е. Вылегжанина. – М.: Проспект, 2011. – 128 с.
30. Стрельцов Д.В. Политика Японии в сфере энергосбережения: исторические и правовые аспекты / Д.В. Стрельцов // Япония 2011. Ежегодник. – М.: АИРО-XXI, 2011. – С. 18-37.
31. EEA, 2007. Estimating the environmentally compatible bioenergy potential from agriculture. European Environment Agency, Technical report № 12/2007, Copenhagen, Denmark.
32. Исследования ОЭСР по проблемам экологически ориентированного роста. Вопросы энергетики. – Париж, 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://oecd.ru/zip/9711088e5.pdf>.
33. A/CONF.216/L.1. Итоговый документ Конференции по устойчивому развитию Рио+20 (20–22 июня 2012 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/381/66/PDF/N1238166.pdf?OpenElement>.
34. Жизнин С.З. Энергетическая дипломатия России на рубеже XX и XXI веков (Внешнеэкономические аспекты). Дис.... К.э.н.: 08.00.14. / С.З. Жизнин. – М., 1998. – 25 с.
35. Bradbrook A.J. The Development of a Regulatory Framework on Consumer Protection and Consumer Information for Sustainable Energy Use / A.J. Bradbrook // Asia Pacific Journal of Environmental Law. – № 5. – 2000. – P. 239.
36. Доклад Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию, Йоханнесбург, Южная Африка, 26 августа – 4 сентября 2002 года. глава 1, резолюция 2, приложение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusrec.ru/homepage/databases/int_law/basic_ru.pdf.
37. ЭКОСОС ООН E/2001/29-E/CN.17/2001/19. Доклад Комиссии по устойчивому развитию о работе ее девятой сессии (5 мая 2000 года и 16–27 апреля 2001 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/375/64/PDF/N0137564.pdf?OpenElement>.
38. A/CONF.216/L.1. Итоговый документ Конференции по устойчивому развитию Рио+20 "Будущее, которого мы хотим" (20–22 июня 2012 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/381/66/PDF/N1238166.pdf?OpenElement>.
39. Деятельность ЮНИДО в области энергетики. Доклад Генерального директора. IDB.40/16. 15 October 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.unido.org/fileadmin/user_media/PMO/IDB/IDB40/idb40_16r.pdf.

Надійшла до редколегії 05.12.14

С. Белоцкий, канд. юрид. наук, доц.
 Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВЗГЛЯДА НА ЭНЕРГЕТИКУ В РАМКАХ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Исследуется новый подход к энергетике в рамках современного международного права. Этот подход базируется на концепции устойчивого развития, экономном подходе к энергетическим ресурсам, использовании возобновляемых источников энергии и энергоэффективности. Установлено, что регулирование в рамках этого комплекса норм осуществляется с помощью международных актов рекомендательного и юридически обязательного характера. Круг его участников шире субъектов международного права и включает ряд дестинаторов международного права, таких, как международные неправительственные организации и транснациональные корпорации.

Ключевые слова: энергетика в международном праве, международное право окружающей среды, устойчивое развитие, экологически ориентированная энергетика.

S. Bilotsky, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FORMATION OF THE ECOLOGICAL VIEW ON ENERGY UNDER INTERNATIONAL LAW

The paper investigates a new approach to energy within the contemporary international law. This approach is based on the concept of sustainable development, economical approach to energy resources, renewable energy and energy efficiency. It was found that the regulation under this set of rules is conducted by means of advisory and legally binding international instruments. The number of its participants is wider than the subjects of international law and includes a number of destinators of international law, such as international non-governmental organizations and multinational corporations.

Keywords: Energy in international law, international environmental law, sustainable development, environmentally focused energy.

УДК 34.1

В. Власюк, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ДЕЯКІ ОСНОВИ "ОБОВ'ЯЗКУ ЗАХИСТИТИ" В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Стаття присвячена актуальній проблемі визначення концепції "Обов'язок захистити" в сучасному міжнародному праві, а також правомірності застосування сили в її рамках. Автор статті пропонує переклад терміну "Responsibility to Protect" на українську мову, аналізує основи цієї концепції та наводить основні доктринальні погляди щодо її юридичної природи. Слід також зауважити, що події в Донбасі значною мірою потребують дослідження питання правомірності застосування сили не тільки з точки зору агресії, але й гуманітарної інтервенції / "Обов'язку захистити".

Ключові слова: мир та безпека, права людини, суверенітет, обов'язок захистити, гуманітарна інтервенція, застосування сили.

Актуальність теми дослідження: У 2008 році, під час збройного конфлікту з Грузією, Російська Федерація пояснювала застосування сили потребою захистити населення Абхазії та Південної Осетії. Зазначалося, що Росія зробить все можливе, щоб врятувати жінок, осіб літнього віку та дітей, всіх громадян Росії, Грузії та України та інших іноземців, що знаходяться в даному регіоні. Повідомлялося, що застосування сили матиме місце лише відповідно до статті 51 Статуту ООН з метою реалізації права РФ на самооборону [1]. Москва, крім цього, звинуватила Грузію в геноциді проти населення та зазначила, що вважають за потрібне запобігти гуманітарній катастрофі та врятувати тих, щодо кого "вважають себе відповідальними" [2]. Звинувачення в геноциді базувалися на нібито "винищенні етнічних груп", втім, залишилися малообґрунтованими [3]. Крім цього, цей "геноцидний" аргумент було покладено в основу наступного визнання Абхазії та Осетії незалежними державами [4; 157].

Більше того, пояснюючи збройний конфлікт у Грузії, пан Лавров прямо вказав на застосування Росією концепції "Обов'язок захистити" [5]. У відповідь на це, Грузія потім зробить заяву про "цинічне зловживання принципів "ОЗ" [6], з чим важко не погодитися.

Андерс Фог Расумуссен заявив, що інтервенція НАТО в Лівію уособлює зусилля, спрямовані на реалізацію "Обов'язку захистити", та натякнув на "моральну відповідальність бути готовим відповісти на подібні виклики у майбутньому" [7].

Останнім часом неабиякої актуальності набули події в Україні, пов'язані з дестабілізацією внутрішньополітичної ситуації через вплив зовнішніх чинників. Деякі з них мають ознаки втручання у внутрішні справи держави, відтак порушення її суверенітету. Водночас, такі дії коментуються, пояснюються з метою в тому числі їх виправдання шляхом застосування положень "Обов'язку захистити". Зокрема, у заяві від 2 березня 2014 року Володимир Путін в розмові з Президентом США Бараком Обамою наголосив, що в Україні існує реальна загроза для життя та здоров'я громадян РФ. Президент підкреслив, що в разі наступного поширення насилля на східні регіони та Крим Росія залишає за собою право захистити свої інтереси та російськомовне населення, що там проживає [8].

Аналіз останніх публікацій. Головними дослідниками цього напряму є Гарет Еванс, Томас Франк, Кріс-

тіна Грей, Роберт Кіохан, Анна Орфорд, Джеймс Паттісон, Фернандо Тесон, Томас Вайс, Саймон Честерман, Айдан Хеїр та багато інших. Серед вітчизняних вчених слід виділити пана В.І. Мотилю зі Львівського національного університету ім. Франка, а також Христову Г.О., Пастухову Л.В., Шуміленку А.П. Погоджуся з Пастуховою Л.В., що "неочікувано ця доктрина, яка була цікава вітчизняним фахівцям під кутом зору поглиблення знань у сфері міжнародного права, набула практичної значущості для України у світлі подій 2014 року" [9; 497-511].

Постановка задачі. Завданням цієї статті є, перш за все, подання основ поняття "Обов'язок захистити" та окреслення сучасних тенденцій цього інституту. Крім цього, важливо проаналізувати можливість застосування сили в рамках "Обов'язку захистити" в контексті останніх подій в Криму та на Донбасі.

Результати дослідження автора. Досліджуючи це поняття, вважаю, що серед вітчизняних вчених немає єдності стосовно перекладу англійського терміну 'Responsibility to Protect'. Так, Пастухова Л.В. та Шуміленко А.П. пропонують перекладати його як "відповідальність за захист" [10;158-172], Назаренко О. – також "відповідальність за захист" [11;160-167], а Христова Г.– "зобов'язання щодо захисту" [9;497].

Буквальним еквівалентом в українській мові, вочевидь, є "Відповідальність за захист", однак є аргументовані сумніви щодо доцільності його використання, адже концепція "RtoP" передбачає здійснення активних дій, спрямованих на усунення порушень прав людини. Також звертаю увагу, що Христова Г. перекладає "Responsibility to Prevent" як "Обов'язок запобігати", а "Responsibility to rebuild" як "Обов'язок відновлювати" [9;498].

Водночас, для україномовного юриста звичним є сприйняття відповідальності як настання негативних наслідків внаслідок вчинення правопорушення. У теорії права дається таке визначення "відповідальності": "Передбачені законом вид і міра обов'язку правопорушника потерпати примусового державно-владного позбавлення благ особистого, організаційного і майнового характеру у правовідносинах, що виникають між ним і державою із факту правопорушення" [12;642]. У теорії права міжнародного читаємо, що міжнародно-правова відповідальність супроводжується настанням негативних для правопорушника наслідків у вигляді обтяжень майнового та немайнового характеру [13;259]. Як ми бачимо, під